

nosti byla jistě Josefem Šustou řízená řada Dějiny světa, přerušena až nacistickou okupací. Práce na edičním poli dovedl tehdy k dokonalosti v systému edičních řad (knižnic) literární kritik a historik i překladatel Bedřich Fučík. Ředitelem nakladatelství Melantrich se stal sotva dva roky po absolvování Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, v roce 1929, a byl jím až do roku 1939. Jeho ediční kritéria se netýkala politických názorů a příslušnosti, ale výlučně kvality. Dokázal se orientovat nejen šíří znalostí, ale i instinktem a mezi „jeho“ autory se nijak náhodně setkáme s těmi, kteří profilovali meziválečnou československou kulturu, ať to byli „lidé Hradu“, konzervativci, socialisté, či dokonce komunisté – Egon Hostovský, Jan Čep, Josef Kopta, Karel Nový, Ivan Olbracht.

Nástup nového vedení koncernu byl přitažlivý na levici pro všechny, a nejvíc pochopitelně pro ty, kteří odmítli jít dál s Gottwaldovým vedením KSČ a hledali zaměstnání. Tak přišel do *Českého Slova* Josef Hora, aby pak vedl až do své smrti jeho kulturní rubriku. Z méně známých tu zakotvili i bývalí poslanci KSČ Heřman Taussig, Václav Bolen (pracoval v redakci *A-zetu*), ale také bývalí čelní publicisté KSČ Emanuel Vajtauer a Jindřich Bartoš (pracovali v redakci *Českého Slova*, skončili pak ale špatně jako kolaboranti s nacisty), z ostatních snad známější jsou Františkové Němec a Třešňák.

Uvedené podniky a organizace činily vedle jinde zmiňovaného systému přidružených organizací, zasahujících všechny základní sféry společenského života (nejvlivnější z nich byla jistě odborová centrála ČOD), z československého národního socialismu jednu z podstatných opor parlamentní demokracie ČSR a Hradu, jejíž základna v mnohém přesahovala možnosti této politické strany. Jejich působení mezi tzv. „drobným lidem“ různého politického vyznání a inteligencí neprospívalo samozřejmě jen straně samé. Tvořilo nepominutelnou součást zvláště politické kultury československé společnosti.

5. Československá sociálně demokratická strana dělnická v programové diskusi

V dané situaci sotva řešitelné sociální a politické problémy, s nimiž se musela Československá sociální demokracie potýkat za Velké hospodářské krize, mohly nabýt osudového významu, což zní nadneseně jen na první pohled. Nemohly snad parlamentárně demokratický režim v ČSR stabilizovat připomenuté politické strany, zvláště stát prorůstající moc republikánské strany a rostoucí síla Československé národně socialistické strany, které by na svou stranu strhly jiné? Nemohly – a to ve dvojím slova smyslu.

V německém politickém táboře nabývalo hrozivé popularity zatím skrytě fašistické uskupení Henleinovo a už před volbami 1935 bylo patr-

né, že mu bez mimořádně účinné sesterské podpory z české strany nebude schopna odolávat ani německá sociální demokracie. Také se už ukázalo, že agrární strana vlivem svého rozpolcení začíná v roli pomocníka německé agrární strany selhávat – byť byla zatím řečena jen první slova a předvídat další vývoj bylo nesnadné.

Nemenší nebezpečí v sobě skrýval druhý politický extrém – komunismus. Znásobená bída za hospodářské krize mu prospívala. Že jí nedokázal využít, byl očividně následek bolševiky organizované honičky za vidinou už už propukající světové sociální revoluce, která měla zachránit sovětský systém v Rusku. KSC, představující se jako jediný skutečný bojovník za zájmy dělnické třídy, se během několika měsíců dostala pod bolševickým vedením strany až na dno své popularity mezi lidem – tak hluboko se od svého založení v roce 1921 ještě nikdy nepropadla. Stačilo však i při zachovávání oficiální věrnosti pokynům Kominterny jen trochu realističtější organizování hospodářských zápasů dělnictva a nezaměstnaných – a komunismus začal znovu nabírat na síle.

Mohla se mu postavit např. druhá největší československá socialistická strana – národní socialisté? Nikoli. Nebylo nic snadnějšího, než ji prohlásit za maloburžoazní slepenec, který se snaží vplést jako „žlutáci“, tj. placená agentura podnikatelů, do dělnického hnutí. Mezi „skalními“ kádry průmyslového dělnictva neměl československý národní socialismus také postavení, které by agresivitě komunistů mohlo vzdorovat. Tím disponovala jen československá sociální demokracie. Proto proti ní mířil hlavní nápor komunismu: prohlásil ji za největšího nepřítele proletariátu. Dostala přívlastek co nejodpudivější – strana sociálfašistická. Právě proto byl sociálfašismus, a nikoli nacionální fašismus či přímo nacismus prohlášen za největší zábranu pokrokového vývoje společnosti (viz kap. XXVII/3, 4 a XXVIII/4).

Mělo to i své mezinárodní aspekty. Oba tyto proudy se považovaly za internacionalistické, oba měly v čele tradiční autoritativní internacionální organizace, Komunistickou internacionálu a Socialistickou dělnickou internacionálu. Podstatně se ovšem od sebe lišily v otázce vztahů k tomu druhému. Sociální demokraté mohli o jednání s komunisty rozhodnout v každé zemi svobodně, komunisté jednali podle přesně formulovaných a přísně sledovaných pokynů z Moskvy. Nicméně jakýkoli výraznější úspěch v jednání v některé zemi nebyl myslitelný bez svolení internacionál (viz kap. XXXII a XXXIV).

Od února 1934 už celá střední Evropa kromě ČSR čelila komunistickému extrému nastolením diktátorských režimů ať naoko, ať z touhy konzervativních kruhů po moci a diktátu, nebo proto, že neviděla jiné východisko. Různých důvodů bylo určitě mnoho, v zásadě však tkvěla příčina v tom, že z těch či oněch důvodů nebyla schopna nebezpečí v té které zemi čelit sociální demokracie, respektive strana jejího typu či druhu (viz kap. XXXIV). Jen ona (samozřejmě ne sama) mohla zemi ochránit před

extrémem zleva, aniž by stát sešel z půdy parlamentní demokracie. Ve 30. letech šlo o všeobecně platnou dějinnou zákonitost.

Úkol to byl neobyčejně nesnadný. Vždyť sociální demokraté vzali na sebe po Velké válce spoluodpovědnost za vývoj světa. Poté, co odmítli za cenu krvavé občanské války a ještě s malou nadějí na úspěch proti vůli bolševické strany využít pro uchopení moci poválečného chaosu a bídy, prosadili reformní řešení jako jedině odpovídající stupni euroamerické civilizace. Odkázali se na to, že síla socialistického reformismu si vynutí sociální konsolidaci, zvyšování životní úrovně dolních sociálních vrstev, a nikoli zostření jeho „absolutního zbídačování“, jak pravila komunistická teorie. Spojili, podle tehdejších představ, svůj osud nikoli jen na pár let, ale na dlouhé „přechodné období“ s tržním hospodářstvím, doplněným na vyšším stupni sociálním zákonodárstvím a kroky či krůčky ke kontrole výroby a rozdělování národního důchodu.

Překonání poválečné krize a následující „zlatý věk“ reformní řešení potvrdily. Přišla ale Velká krize, a komunismus mohl jásat: reformistům se nepodařilo nic, umožnili jen buržoazii, aby si upevnila svoje panství. Hospodářská krize se v krátké době prohloubí v krizi politickou a všeobecnou, říkali; nadchází „nové kolo revolucí a válek“, které smete sociálfašismus i s kapitalismem z mapy světa.

Zjednodušující a falešné výklady světa a příčin neblahých událostí byly vždy zápalné, protože nabízely snadno pochopitelná vysvětlení málo myslícím davům. Ten komunistický mezi ně patřil (stejně jako např. nacistický). Tak zněly hlavní důvody, jež uvrhly i sociální demokraty v ČSR od roku 1931, kdy začala i v ČSR hospodářská krize silně působit, do defenzivního postavení. Jako členové koaliční vlády brali odpovědnost i za průběh krize a ocitli se v kleštích. Přejít do opozice by sice posílilo jejich organizace, ale zcela jistě by to zhoršilo možnost bránit lidi před krizí. Dopouštěli se i podstatných chyb, např. tím, že dlouho opomíjeli důležitost boje o nezaměstnané a jejich organizování (viz kap. XXVII a XXVIII).

Defenzivní byl i postoj sociální demokracie k fašismu a komunismu. Mělo to ale své příčiny. Pozdější zkušenosti odhalily podstatu a spojitost těchto jevů, a my toto upřesnění nevědomky přenášíme zpět. Jenže – distoňoval tehdy svět bezpečnými informacemi o tom, jaký skutečně panuje režim za dobře strážnou hradbou sovětských hranic? A na druhé straně – co je vlastně fašismus? Je to vzpoura maloměšťáckého davu, nebo diktatura monopolistického kapitálu, jak říkali tu někteří sociální demokraté, jinde komunisté? Jak mohlo někoho napadnout, že obě klasifikace zakrývají ve fašismu to nejpodstatnější, že jde totiž o totální nadvládu státu nad jedincem, která se uplatňuje všemi prostředky včetně masového teroru a činí z občana bezprávného člověka?

Takový systém se pochopitelně zalíbil špičkám finančního kapitálu v Německu, protože je zbavoval starostí se sociálním hnutím; a samozřej-

mě byl výhodný, ba spásný pro komunistickou elitu v Rusku, jejíž moc byla ještě tak vratká. A v rovině propagandy: v kapitalistické Evropě se ujal termín „sociálfašismus“, protože se mohl odvolávat na spoluodpovědnost sociálních demokratů za zásahy proti komunistickým demonstrantům. Mohl se ale zrodit termín „komunofašismus“? V evropských státech nebyl přece nikdo, kdo by si ho mohl ověřit na vlastních zkušenostech a mohl být považován za nezájatého. Komunisté, kteří vládli v Rusku, vybudovali už systém koncentračních táborů, měli však výborně vybudovaný systém dezinformací a kromě toho se mohl ve 30. letech sovětský stát vykázat už několika očividnými úspěchy, které vešly ve známost po celém světě (viz kap. XXXII/1). Mnoho lidí, ba většina, nechtěla zprávám o hrůzách stalinského teroru věřit. I v Českých zemích se vyskytly již tehdy rozbory nacismu a spannismu, tj. teorií Othmara Spanna, jež byly teoretickou základnou autoritářských režimů a posléze klerofašismu. Brilliantně ho provedl již v roce 1932 (!) např. filozof, sociolog a politolog, docent Masarykovy univerzity v Brně Josef Ludvík Fischer ve své knize *Třetí říše*. O spojitosti (nikoli totožnosti, jak říká vulgární zjednodušení problému) pojmů fašistické a komunistické státní moci, resp. o podstatě totalitních systémů (dodnes jsou vedeny o věc spory) nemohl ovšem ještě vědět, protože pro zjištění nebylo dost podkladů.

V předcházejících kapitolách byl popsán postup československých i německých sociálních demokratů při instalování „autoritativní demokracie“, nutně omezující i občanské svobody, připomenut byl názor jejich ministrů zakázat jak fašistické, tak komunistické organizace. Diskutovali s ostatními o „krizi demokracie“, drželi se pevně hesla o „obraně demokracie“, ve jménu kterého zamítli první nabídky komunistů na společné akce proti fašismu. Pochopitelně. Vždyť komunisté za nejnebezpečnější fašisty svého druhu považovali právě je. Jenže komunisté opravdu sváděli bitky s fašisty, a získávali pro tento postup některé nekomunistické dělníky a inteligenty. Označovat jejich nabídky na „jednotnou frontu“ za manévr, jehož smyslem je hlavně „odhalení reformismu jako nepřitele dělnické třídy“, což sami komunisté říkali, přestávalo být někdy účinné. Nejen obecně v poměrech, ale i v postojích sociální demokracie nebylo zřejmě cosi v pořádku. Nedokázala přiměřeně reagovat na nová nebezpečí. Ve straně se vzrůstala nespokojenost a zrála diskuse, která musela jít ještě hlouběji než např. u národních socialistů.

a. USILOVÁNÍ O NOVÝ PROGRAM SOCIÁLNÍHO DEMOKRATISMU

Formulování nového programu bylo pro sociální demokracii už ve 20. letech velkým trápením. Navíc její hlavní soupeř, komunistická strana, která za nic neodpovídala a mohla jen pěstovat propagandu, přišla s ucele-

nými a novotou zářícími tvrzeními. Rýsovaly před všemi heslo věrnosti revolučnímu odkazu Karla Marxe, považovanému tehdy i v evropské, ba říkali komunisté, rozvinul pro éru imperialismu, tj. posledního stadia zahnívajícího kapitalismu, který je jen předstupněm nového, socialistického společenského řádu, Vladimír Iljič Lenin. Říkali to mezi sebou sice v prapodivné hantýrce, ale s lidem hovořili srozumitelnou řečí. Perspektivu neúprosného třídního boje proti kapitálu a všem jeho pomahačům, zrádcům revolučního proletariátu, vylíčili jako nutnou daň, kterou je třeba zaplatit za to, aby vítězství přišlo už zítra a dožili jste se ho vy sami, soudruzi, a nikoli až vaši vnuci. Za pár let, jako se to podařilo soudruhům ruským – a oč slabší byly jejich síly a organizace, než ty vaše!

Už na sjezdu sociálně demokratické strany v Ostravě roku 1924 bylo usneseno vypracovat nový ucelený program, protože strana dosud od rakouských dob žádný neměla a jen polemicky odpovídala na útoky komunistů. Programová komise, které předsedal člen nejužšího vedení strany a šéfredaktor *Práva lidu* Josef Stivín, přednesla svůj návrh XV. sjezdu strany, který se sešel v Praze 15. dubna 1927, tedy v době pro stranu příznivé, kdy měla už 114 953 členů. Návrh ale projednán nebyl s tím, že se vyjádří až mimořádný sjezd v následujícím roce, který měl oslavit mj. 50 let existence strany. Sjezd pak ale svolán nebyl, vše se odložilo. Ve skutečnosti proto, že se začaly množit nejasnosti.

Strana se stále považovala za marxistickou, ozývaly se ale námitky, že opakovat staré teze, neodpovídající už nové situaci, nebude dále možné. Že to tak nepůjde, se ukázalo v roce 1930, kdy se kolem sociálního demokrata Josefa Macka, profesora Vysoké školy obchodní, zformovala nemarxistická liberální skupina mladých intelektuálů. Macek se obracel k francofonním a anglofonním zdrojům socialistické teorie a vůbec nejvíce vyhovovala jeho představám kniha *Duch socialismu* belgického socialisty Henrika de Mana. Zároveň vstoupila do polemiky další radikální skupina mladých, z níž nejvýraznější Jaroslav Čecháček považoval za stále nosný marxismus. Cestu vpřed však viděl už nově v doplnění formální politické demokracie demokracií hospodářskou – ovšem i ve spolupráci s komunistickými dělníky. Všichni pak žehrali na politické předáky-praktiky, kteří podceňovali teoretickou základnu strany. Macek je nazval „politickými efektuály“ na rozdíl od „politických intelektuálů“.

Diskusi se rozhodlo usměrnit představenstvo strany a 12. srpna 1930 přijalo *Prohlášení zásad* jako podklad další diskuse:

„Byl to kompromis, který spojoval sociálně demokratickou stranu s její marxistickou minulostí, ale zároveň otevíral dveře k modernímu demokratickému, tvořivému etickému socialismu.“

(J. Kuklík, *Hledání cesty k demokratickému socialismu...*, c. d., str. 62)

Minulostí však pro stranu marxismus ještě nebyl. Ne proto, že by si to nepřáli vůdci-efektuálové nebo část mladých teoretiků: diktoval tu spíš ohled na kádr průmyslového dělnictva, pýchu strany, která se v průběhu 20. let houfně vracela od komunistů. Jádro věci tkvělo v něčem jiném: strana se posunula v marxismu k výrazu, jenž mu dal ve své proslulé předmluvě k Marxovým *Třídním bojům ve Francii* krátce před svou smrtí Bedřich Engels. Doba revolucí na barikádách skončila, napsal, a naopak vyzval význam všeobecného volebního práva a demokracie. Tím bylo řečeno také jasné NE všem komunistickým teoriím o nutnosti ozbrojeného svržení buržoazní demokracie, občanské války a diktatury proletariátu. Po diskusi na XVI. sjezdu strany 29. září 1930 schválené *Prohlášení zásad* hlásalo niterné spojení socialismu s demokracií. Strana za ni chtěla ale bojovat „všemi prostředky, jež odpovídají přirozenému právnímu vědomí pracující třídy“, což byla (jak se asi neví) formulace, která konsolidovala celorakouskou sociální demokracii kdysi před koncem 19. století a kterou v roce 1919 převzala i Šmeralova Marxistická levice.

Další klíčovou formulací *Prohlášení zásad* bylo odůvodnění koaliční politiky, kterou se sociální demokracie nepřekonatelně odlišovala od komunistů. *Prohlášení* klasifikovalo dějinné období První republiky, v obecnějším pojetí však celé přechodné období mezi kapitalismem a socialismem takto:

„Dělnická třída je nyní v dějinném údobí, kdy buržoasie je již příliš slabá, aby vládla bez proletariátu, kdy však ani proletariát není ještě tak silný, aby vzal vládu do svých rukou. V tomto mezidobí vyjadřuje se často mocenský poměr sil ve formě koaliční vlády. Účast na vládní moci je pro stranu pouze otázkou taktickou. Majíc na zřeteli zájmy pracujícího lidu, spatřuje v ní strana za daných okolností pouze jeden z prostředků zvýšení své moci.“

(*Protokol XVI. sjezdu ČSDSD*, str. 184; cit. dle J. Kuklík, *Hledání cesty...*, c. d., str. 66)

Prohlášení zásad obsahovalo samozřejmě i program pro samosprávu (odmítalo částečné jmenování zemských poslanců a znovu žádalo zavedení žup), zemědělství (tady např. radikálně stejně jako marně žádalo předání půdy družstvům zemědělských dělníků), kulturu, tradičně odmítlo senát, stejně jako zrušení volebního práva pro vojáky a četnictvo, atd.

Neméně důležité na sjezdovém jednání bylo, že jeden z mladých, Václav Patzak, mohl konstatovat s uspokojením, že přijetí *Prohlášení zásad* „nikterak neznamena, že se tím zastavuje samostatné myšlení ve straně“. Asi i on cítil, že programově je strana stále kdesi uprostřed cesty, kterou nastoupila. Příznačně pochválili (vždy s výhradami) *Prohlášení zásad* jak mladí marxističtí radikálové, tak stoupenci, publikující v časopise *Dělnic-*

ká osvěta, mezi nimiž vynikali Patzak, muž s velkou perspektivou (zkrátilo ji později komunistické vězení), a Zdeněk Kojecký.

Nové impulsy musela přinést hospodářská krize, resp. snaha najít řešení jak z ní ven. Vedle Josefa Macka, Jaromíra Nečase či Evžena Šterna se angažovali opět mladí, kteří XVII. sjezdu strany, konanému 26.–29. října 1933, adresovali *Memorandum sedmnácti*. Podepsal ho kromě výše jmenovaných i Jaroslav Čecháček, ale např. i Jiřina Popelová a Arno Hais (přišel z KSC). Kromě dost radikálních návrhů na řízené hospodářství doprovodili podepsaní proklamaci návrhy na ofenzivní postup strany ve vnitřní politice, a to jak ve vládě, tak při uplatňování jednotné fronty děl-

Šéfredaktor ústředního časopisu čs. sociální demokracie Právo lidu po celou dobu První republiky a člen nejužšího vedení strany Josef Stivín (snímek z 30. let).

nictva. Mylné by ale bylo domýšlet se, že názorová základna skupiny byla konzervativně marxistická. V hospodářské sféře vycházeli navrhovatelé z J. M. Keynesa, tzv. socialistický planismus převzali od H. de Mana (o jehož temné budoucnosti nemohl mít tehdy samozřejmě nikdo ani nejmenší tušení).

Polemik bylo však nemálo a vykryštovala z nich nová tvůrčí skupina, jejímž neoficiálním mluvčím se stal dr. Josef Fischer, docent filozofie dějin na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. K již připomínaným členům této tzv. Skupiny Dělnické akademie přibyl mezi jinými Antonín Pešl a redaktor *Práva lidu* Miloš Vaněk. Cílem se stalo vypracování

akčního programu sociální demokracie, který by vzal v potaz i to, čeho dosáhl např. tzv. Benešův program národních socialistů či programový radikálně reformistický pokus Demokratického středu, nazvaný Do boje za demokracii řádu a činu. Nový návrh programu dostal název *Co chtějí socialisté* a jeho první vydání vyšlo v prosinci roku 1934.

Ostře proti fašismu, který chce jen „reakci zabezpečit proti demokracii“, stavěl program potřebu rozšířit demokracii i do hospodářství a sociálních vztahů. Jednoznačně – a to poprvé – byl socialismus pojat jako socialismus demokratický, aniž by vylučoval, že při jeho uplatňování se osnovatelé sejdou i s československými komunisty (budou-li komunisté na vytčené platformě setkání schopni). Ti ovšem tonuli zatím ještě hluboko ve starých zhoubných schématech, a program proto jen choval naději, že vstup SSSR do evropské politiky je přiměje k obratu.

V klíčové národní otázce, tj. česko-slovenské, postoupil program o krůček vpřed. Nabádal k plnému uznání národních specifíků, ovšem s cílem budoucího československého národního sjednocení. Viděl ho ale nikoli jako skutečnost, nýbrž jako cíl. K jeho naplnění může dojít, soudil program, až „vyrovnáním sociální a hospodářské úrovně“. Teze se týkala přirozeně i německé otázky, a tak nebylo náhodné, že této „nové aktivity“, kterou proklamace žádala, se účastnil i ten, který ji chtěl uskutečňovat v německé sociálně demokratické straně. Ne náhodně to byl muž o generaci mladší než vůdce strany Czech – Wenzel Jaksch.

Téměř polovina textu se týkala přirozeně hospodářství. Nesetkáme se tu již ani s marxistickou frazeologií, i když nadále platil požadavek socializace těžkého průmyslu, bank a energetiky. Některá jiná odvětví měla být podrobena kontrole, obecněji pak se počítalo s tzv. smíšeným hospodářstvím, ve kterém by se uplatnili jak soukromí podnikatelé, tak města a obce i demokratický stát. Program předpokládal založení Státní hospodářské rady, jež měla hospodářství plánovat a regulovat, ale zároveň varoval před přílišnou centralizací plánování. Takové koncipování hospodářsko-sociálního programu nebylo v mezinárodní sociální demokracii výjimkou a pokud jde o termín plánování (planismus), vycházel nikoli ze sovětských centralistických praktik, nýbrž z Keynesových teorií, vlivu H. de Mana a konečně i z Roosveltova New Dealu.

Prakticky všechny sociálně demokratické strany tehdy ještě oficiálně setrvaly na marxistických východiscích a pouze je obměňovaly či zmírňovaly i doplňovaly novými podněty. Nebylo se co divit – vždyť jednaly tváří v tvář stále ještě kapitalismu, který právě katastrofálně selhal a tápavě hledal cestu z krize a k reformě. Pod dojmem krutých porážek, jež socialisté utržili od fašismu v Itálii, Rakousku a hlavně Německu, nechyběly v těchto zemích či v emigraci ani vážně míněné pokusy o návrat zpět k revolučnímu marxismu *Komunistického manifestu*, stejně jako přestupy zklamaných sociálních demokratů do komunistických stran. Ve věci poží-

vala nejvíce autority SPD. Byla to však právě ona, která (resp. její SoPaDe v emigraci – viz kap. XXIX/6) se v lednu 1934 pod dojmem drtivé porážky zřekla reformismu. Věrna Kautského a Bernsteinově interpretaci Karla Marxe ovšem zůstala, a to i po válce. Teprve složitě hledání „třetí cesty“ vedlo k obratu, a to programem usneseným na sjezdu strany v Godesbergu roku 1959.

Program *Co chtějí socialisté* vyšel celkem ve třech vydáních a poslední doprovodil předmluvou předseda senátorského klubu strany František Tomášek. Na posledním předválečném XVIII. sjezdu sociální demokracie, který se konal ve dnech 15.–17. května 1937, žádný nový programový elaborát nebyl přijat, a tak návrh *Co chtějí socialisté* sehrál roli neoficiálního akčního programu strany. Vedení strany ale přijalo návrh jen jako „podnět k novému myšlení“. Předseda strany Antonín Hampl mluvil o tom, že osudy strany „jsou nerozlučně spjaty s věcí demokracie“, to bylo ale málo. Ofenzivní nástup strany, který mladí žádali, byl striktně omezován možnostmi koaliční politiky posledních měsíců První republiky a stále svízelnějšího postavení socialistických stran v ní.

Socialistické strany se považovaly celkem vzato právem za představitel nastupujícího uspořádání společnosti, nebo alespoň za takovou sílu, bez které nebude možné reformu společnosti, která už dozrávala, provést. Proto považovaly vždy formulování vlastního programu za principiální, přímo existenční úkol. U ostatních politických stran nebyl považován za tak závažný, protože jejich představy o vývoji společnosti se pohybovaly téměř vždy v rámci již existujícího řádu věcí. Proto, vůbec ne paradoxně, zvládaly úkol často snadněji.

Právě to byl hlavní důvod, proč byla programové činnosti u obou největších československých socialistických stran věnována tak mimořádná pozornost. Zvláště se to týkalo československé sociální demokracie, která tvořila nejpočetnější oporu vzniku, tvorby a uchování parlamentně demokratického uspořádání politického systému První republiky. Její cesta k teoretickému propojení vlastních sociálních a politických úkolů zastávce dělnictva s principem demokratického společenského uspořádání nebyla jednoduchá. Jistě komplikovanější než např. u národních socialistů. Dlouho se zdálo, že jde o stranu vnitřně rozpolcenou. Na jedné straně provozovala kompromisy naplněnou politiku vládní spolupráce se stranami napříč politickým spektrem, na druhé o sobě říkala, že zůstává věrna „starým sociálně demokratickým zásadám“, jež byly samozřejmě marxistické a lpěly na principu třídního boje jako jedné z forem hospodářského a politického života. Vždyť první teoretický počín reformního křídla strany, namířený proti leninismu (ve skutečnosti proti Marxistické levici, jež k němu mířila), který formuloval a vydal v roce 1920 Jaroslav Koudelka, se nazýval *Marxismus či anarchismus?*. Přitom marxismus rezervoval pro reformní sociální demokraty, zatímco zvláště Leninův spis *Stát a revoluce* klasifikoval jako anarchismus.

Programová cesta, kterou československá sociální demokracie za První republiky prošla, začínala neurčitostmi a dvojlomnými vyhlášeními. Vpravdě ji však provázela především výrazná nechuť se programovými otázkami zabývat. Téměř deset let po rozkolu s Marxistickou levicí neměla ještě svůj vlastní program! Odkazovala se, když už musela, pouze na programy staré, jež byly společné celé straně před rozkolem.

Snad se v pozadí nechuti k programům krčil i pocit méněcennosti, vzneslé z doslova horečného chvatu, se kterým Kominternu i KSČ vyráběly jeden programový dokument za druhým. A bylo proč. Velká válka a nový mírový systém přece vytvořily nový svět. Československý komunismus, poslušen Moskvy, se vyvinul i v teoretické rovině v extrém, nesmířitelně nepřátelský vůči světu meziválečné demokracie. Mělo to následky. Na oně cestě, kterou od roku 1921 do poloviny 30. let prošel, začínal jako radikálně socialistická strana, jejíž členstvo se dalo, třeba s nepřesnostmi, čítat na 300 000–400 000 – a končil těsně nad propastí ilegality, do které se vlastní silou řítit, s pouhými 27 000 členů.

Sociální demokracie reagovala na situaci s mnohem větším zpožděním. V podstatě se spokojovala s tím, že díky podpoře, kterou jí v rámci své politické hry skýtala demokratická společnost, dokázala po katastrofě rozkolu regenerovat síly. Stačí i pohled na počty jejího členstva, aby to bylo zřejmé (ještě výraznější volební výsledky jsou sledovány zvláště): jestli už v roce 1926 měla už 114 953 členů, v roce 1929 to bylo 155 483, v roce 1931 přes 170 000. V letech hospodářské krize se dal očekávat pokles počtu členů. Stal se však opak. Podle sjezdové zprávy měla strana na konci roku 1932 194 857 členů a v roce 1936 už 225 765 členů. K roku 1938 si vytyčila úkol dosáhnout alespoň 250 000 členů.

Strana náležela mezi zakládající členy Socialistické dělnické internacionály (SDI) a na všechny její sjezdy vysílala početné delegace. Její zástupci byli voleni do jejího vedení, od roku 1931 do představenstva (nazývané bureau) SDI. František Soukup byl jeho členem až do Mnichova (viz dále). Strana vzhledem ke svému postavení ve vládách a na druhé straně vzhledem k politice KSČ v ČSR náležela po celá 30. léta k pravému křídlu internacionály; odmítala návrhy komunistů na spolupráci. Ve sporu mezi Kautským a Bauerem (viz kap. XXIX/6) stranila Kautskému.

b. SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÝ ORGANIZAČNÍ KOMPLEX

I sociální demokracie budovala svůj komplex, třebaže jiného druhu a síly, než strana republikánská. Chyběly v něm samozřejmě velké banky, musel být tedy finančně skromnější. Naproti tomu např. odbory, které se ke straně přimykaly, Oborové sdružení československé (OSČ), tvořily obrovskou sílu. Po rozkolu komunistických odborů v roce 1930 měly ve 44 od-

borových svazech již 534 533 členů (z nichž bylo 84 334 žen) a nadstavbou byly spojeny se sesterskými odbory německými DGB, jež měly v 16 svazech 202 589 členů. V polovině roku 1938 disponovalo OSČ celkem se 737 122 členy.

V čem mohla sociální demokracie alespoň na první pohled s republikánskou stranou poněkud soutěžit, to bylo družstevní hnutí. Její Ústřední svaz československých družstev spojoval 734 družstev spotřebních, výrobních a hospodářských, stavebních a bytových, úvěrních i těch, které spravovaly dělnické domy. K 31. prosinci 1937 měla dohromady téměř 500 000 členů. Jejich obchodní centrálu představovala Velkonákupní společnost družstev, finančně komplex zajišťoval vcelku malý bankovní ústav Všeobecná družstevní banka, pod vlivem strany byla i Všeobecná dělnická záložna a Lidová pojišťovna Čechoslávie. Některá z výrobních družstev si vydobyla renomované postavení. Nejvíce se to ale týkalo družstev spotřebních (Rovnost, Budoucnost a Budúcnost).

Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (ÚDKN) vykonávalo pro stranu služby na poli vydávání a distribuce literatury (nebylo ovšem ani stínem Melantrichu). Velkou tradici měla už v roce 1896 založená Dělnická akademie, vzdělávací instituce, založená kdysi na popud T. G. Masaryka. Své poslání uplatňovala v dělnických kursech a školách (založila Vyšší školu socialistickou), vydávala revui *Dělnická osvěta* (viz výše). Od sjezdu v roce 1927 se stala oficiálním vzdělávacím ústředím strany a v jejím vedení byly zastoupeny všechny velké sociálně demokratické instituce a organizace včetně odborů, družstev ad. Kromě toho byla centrálou Svazu dělnických ochotníků, Svazu pěvců, Socialistů-abstinentů aj. Starostou pražské odbočky byl zvolen profesor Josef Macek, náměstký ústředí byli prof. Václav Patzak a dr. Vincenc Charvát.

V čem strana vynikala, bylo nejen hnutí žen a hnutí mládeže, ale především její Dělnické tělocvičné jednoty československé (DTJČ), druhá nejsilnější česká tělovýchovná organizace (viz i I. díl, kap. XXIV). Tyto jednoty vznikly v roce 1897, když začal Sokol vylučovat sociální demokraty s odůvodněním, že popírají národní cítění, ze svých jednot. Republikáni ani národní socialisté podobnou organizaci neměli. Dělnické tělocvičné jednoty také na rozdíl od ostatních disponovaly pevným mezinárodním spojením v tzv. Luzernské sportovní internacionále a účasti na mezinárodních socialistických olympiádách (ve 30. letech roku 1931 ve Vídni, 1937 v Antverpách). Tam vystupovaly DTJČ vždy v jednotném československém zastoupení se sesterskou německou sociálně demokratickou ATUS (Arbeiter-Turn und Sportverband).